

KRAJ „NÁBOŽENSKÝCH BLOUZNIVCŮ“ V DOBĚ RANÉ TOLERANCE: RYCHMBURSKO KOLEM ROKU 1781

Ladislav NEKVAPIL

Předkládaný příspěvek je jakýmsi „volným pokračováním“ studie publikované ve *Východočeském sborníku historickém* v roce 2010, která se zabývala osudy nekatolíka Jana Koudelky z Pusté Kamenice na Rychmbursku, člověka, který byl kvůli své nezlomné víře několikrát vyslýchán a vězněn jednak v souvislosti s držením a distribucí protestantské literatury a dále pro styk s osobami z náboženského hlediska „nebezpečnými“.¹⁾ Kauza Jana Koudelky však spadala do období kolem poloviny 18. století, tedy do doby, kdy náboženská tolerance byla ještě v nedohlednu a řada vyznavačů „víry svých otců“ v Čechách a na Moravě řešila své náboženské potřeby nelegálními způsoby, ať už se jednalo o přechovávání a užívání zakázané literatury, účast na tajných domácích bohoslužbách, návštěvu protestantských mší v cizině nebo v krajním případě i náboženskou emigraci. Na následujících řádcích se posuneme o tři desetiletí vpřed a pokusíme se letmo nahlédnout do života nekatolíků na Rychmbursku²⁾ několik měsíců před a po vydání *tolerančního patentu* císařem Josefem II. dne 13. října 1781.

Tematika nově se formujících církví augsburského a helvetského vyznání po vydání *tolerančního patentu* či problematika „náboženských

1) Viz NEKVAPIL, Ladislav: *Causa haeretica Joannis Koudelka ex Pustá Kamenice. Příspěvek k dějinám tajného nekatolictví ve východních Čechách v polovině 18. století*, Východočeský sborník historický 17, 2010, s. 75–119.

2) Rychmburskem je v rámci tohoto příspěvku chápáno území tehdejšího panství Rychmburk, jehož název byl odvozen od administrativního centra dominia, středověkého hradu Rychmburk (v katastru obce Předhradí). Panství se rozkládalo v jižní části tehdejšího Chrudimského kraje na pomezí Železných hor a Žďárských vrchů. Významnými centry byla nevelká městská sídla Skuteč, Hlinsko a Svratka. Od roku 1719 patřil Rychmburk šlechtickému rodu Kinských, v roce 1823 byl prodán Thurn-Taxisům. Ve sledovaném období druhé poloviny 18. století byla držba panství spojena s osobou hraběte Filipa Kinského (1742–1827). Více viz NEKVAPIL: *Causa haeretica*, s. 78–84.

blouznivců“ (lépe „tolerančních sektářů“) jsou okruhy výzkumu, kterým byla již v minulosti věnována nemalá pozornost, nutno však přiznat, že většinou historiky pocházejícími z evangelického prostředí.³⁾ Do jisté míry nový kurz výzkumu náboženských dějin a tolerančního sektářství 18. a 19. století v české historiografii udali v posledních letech Zdeněk R. Nešpor a Ondřej Macek.⁴⁾ Přesto však v souvislosti s evangelíky v době raně toleranční (ovšem i „pozdně předtoleranční“) existují témata, kterým dosud pozornost věnována nebyla, nebo pouze omezeným způsobem. Jen minimum výzkumů se prozatím zaměřilo na otázku každodennosti evangelíků, ať už organizovaných v rámci jednoho evangelického sboru, nebo žijících v konkrétní lokalitě, jejíž obyvatelé patřili k členům různých tolerančních církví.⁵⁾ Druhý z uvedených modelů (tedy sledování poměrů v rámci „multikonfesijního“ prostředí) je z hlediska možnosti studia pochopitelně mnohem složitější. S problematikou každodenního života

3) Viz např. BEDNÁŘ, František – HREJSA, Ferdinand: *Toleranční patent: jeho vznik a význam*, Praha 1931; LUKÁŠEK, Josef: *K dějinám doby toleranční*, Praha 1939; z novějších prací MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999; BURIAN, I. – MELMUK, J. – MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. et al.: *Evangelíci v raně toleranční době v Čechách a na Moravě, I-VIII*, Praha 1995–1996; JUST, Jiří – NEŠPOR, Zdeněk R. – MATĚJKA, Ondřej et al.: *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009. Nejnověji podává přehled literatury k tématu STOKLASOVÁ, Hana: *Evangelický sbor ve Dvakačovicích a stavba jeho kostela v 19. století*, Východočeský sborník historický 20, 2011, s. 93–124, zde pozn. 2–6; NEKVAPIL, Ladislav: *Náboženská struktura Chrudimského kraje v polovině 17. století*, Východočeský sborník historický 19, 2011, s. 147–170, zde pozn. 1–8.

4) NEŠPOR, Zdeněk R.: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2004; TÝŽ: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006; TÝŽ (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007; MACEK, Ondřej: *Tajné evangelictví jako následek vestfálského míru? Pokus o charakteristiku jednoho fenoménu*, in: *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru*. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008, s. 106–126; TÝŽ: *Praxis pietatis haereticorum*, in: TÝŽ (ed.): *Po vzoru Berojských. Život a víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*, Praha 2008; TÝŽ: *Doctrina et pietas. Předpoklady ke studiu teologického profilu českých a moravských evangelických farářů rané doby toleranční*, in: NEŠPOR (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 382–402.

5) Viz např. BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Tomáš Juren: toleranční doba na Vysočině a hudba srdce*, Tišnov 2008; STOKLASOVÁ: *Evangelický sbor ve Dvakačovicích*; NEŠPOR, Zdeněk R. – ALTOVÁ, Blanka: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, Praha 2009.

sborů pak úzce souvisí víceméně absentující biografické práce, věnující se osobám prvních evangelických duchovních a významným představitelům evangelických církví působících v Čechách a na Moravě.⁶⁾ Zejména o prvních kazatelích helvetského vyznání povoláných nejčastěji z Uher, o jejich minulosti i dalších osudech toho doposud mnoho nevíme.⁷⁾

Tento příspěvek si v žádném případě neklade za cíl vyplnit zmíněnou „mezeru“ v dosavadním výzkumu každodennosti raně tolerančních církví, spíše se pokouší nastítnat atmosféru doby, která pro minoritní evangelickou část populace představovala obrovskou změnu, znamenající sice prozatím jen stav omezené „tolerance“ a nikoliv „rovnoprávnosti“, nicméně s vyhlídkou na další ústupky a pozitivní posun ve vztahu k evangelíkům ze strany státu. Na skutečnou rovnoprávnost s římskokatolickou církví v podobě tzv. *protestantského patentu* si však zástupci evangelických konfesí museli ještě dalších 80 let počkat. Ona zmíněná „atmosféra doby“ je zde pak konstruována na základě interakce tehdejších evangelíků s katolickou vrchností, římskokatolickou církví a v neposlední řadě s katolickými sousedy, přičemž tato interakce nebyla vždy nutně záležitostí oboustranně negativní, v některých případech tomu bylo i naopak.

Oblast Rychburska, které se věnuje tento článek, je z hlediska vývoje náboženských poměrů specifická v celé řadě aspektů. Prvním z nich je početnost pobělohorské komunity tajných nekatolíků a schopnost jejího přežívání až do doby toleranční, což lze zcela legitimně doložit na základě dostupných pramenů; podstatný vliv na tuto skutečnost měly zřejmě pevné vazby zdejších nekatolíků na protestantskou cizinu po celé období 18. století – to se promítlo i do charakteru silné protestantské knižní „kultury“ v oblasti Rychburska, kterou si byli tamní obyvatelé schopni uchovat (existence distribučních sítí, častý výskyt zahraničních protestantských emisarů a kazatelů atd.). Druhým specifickým aspektem je vysoce pozitivní vztah vrchnosti, reprezentované hrabětem Filipem Kinským, ke svým

6) Viz BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Evangelík. Příklad Řehoře Jakubce*, in: MALÍŘ, Jiří et al. (edd.): *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*, Brno 2008, s. 117–135.

7) K tématu viz např. HREJSA, Ferdinand: *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách*, in: LÚČANSKÝ, Michal (ed.): *Sborník venovaný Dr. D. Jánovi Kvačalovi k 70tým narodeninám*, Bratislava 1933, s. 151–170; z TARDY, Heřman: *O prvních kazatelích české evang. reform. církve po udělení tolerančního patentu ze dne 13. 10. 1781 z Uher do Čech a do Moravy příšlých*, Praha 1909; BURIAN, Bohuslav: *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781–1861). Příspěvek k dějinám valašského evangelictví*, Valašské Meziříčí 1938.

evangelickým poddaným, který se projevil především zásadní materiální i finanční pomocí při budování prvních tolerančních modliteben, ale rovněž aktivní rolí hraběte Kinského při získávání evangelických duchovních, kteří patřili k vůbec prvním helvetským kněžím povoláním z Uher do Čech po vydání *tolerančního patentu*. Třetím specifikem je pak relativně vysoký počet nekatolíků, kteří se po vyhlášení tolerance nebyli schopni identifikovat s žádnou z nově povolených církví a nadále zůstávali z hlediska náboženského neinstitucionalizováni; tyto osoby pak byly nadále stíhány, vyslýchány a trestány coby „náboženští blouznivci“. V případě Rychmburska dokonce tito sektáři stáli za brzkou likvidací nově vzniklého reformovaného sboru v obci Raná. Dalšími specifiky náboženského vývoje v této oblasti bychom mohli jmenovat více, pro účely našeho pojednání jsou však zásadní tři výše přiblížené aspekty.

1. Rychmbursko před vydáním tolerančního patentu

Podle Zdeňka R. Nešpora nastaly změny v náboženském vývoji, spojené s postupným úpadkem českých evangelických sborů v Sasku, již ve druhé polovině 17. století. O tajné nekatolíky se prakticky neměl kdo starat, jelikož luterští kazatelé přestávali do Čech přicházet a již na přelomu 17. a 18. století byli nekatolíci takřka ponecháni svému osudu. V první čtvrtině 18. století mělo tedy tajné nekatolictví již zcela jiný ráz než ve století 17. V důsledku nedostatku nekatolických kněží začali kázat laici, kteří též vysluhovali Večeři Páně. Ve druhém desetiletí a ve 20. letech 18. století vzhledem k tvrdým mandátům Karla VI. můžeme mluvit o tzv. „druhé vlně rekatolizace venkova“.⁸⁾

V případě Rychmburska však zřejmě k úplné ztrátě kontaktů s protestantskou cizinou nedošlo, resp. tyto byly v průběhu 18. století ve značné míře obnoveny. Jedním ze způsobů udržování styků se zahraničím byly více či méně pravidelné individuální návštěvy četných náboženských emigrantů pocházejících z této oblasti, kteří především ze Slezska, Pruska a Uher přicházeli do východních Čech, aby materiálně či duchovně (knihy, podomní bohoslužby) podpořili své souvěrce, kteří se rozhodli (prozatím) ve vlasti setrvat. Druhým typem kontaktů byly styky s příslušníky protestantských nepřátelských armád v dobách válečných konfliktů (třicetiletá válka, války o rakouské dědictví a válka sedmiletá), kteří zřejmě prodávali či jiným způsobem zprostředkovávali domácím obyvatelstvu zakázané tisky a se

8) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 15–18.

kterými se často vracela část emigrantů rovněž s podporou ve formě knih.⁹⁾ Lze však souhlasit s tezí, že organizace tajných domácích pobožností včetně vysluhování Večeře Páně postupně v naprosté většině případů přešla do rukou laiků namísto ordinovaných luterských kněží, alespoň v období od druhé poloviny 17. do první půle 18. století.

Zejména pak od 20. let 18. století v souvislosti s již zmíněnou tvrdou rekatolizační politikou Karla VI., která způsobila další vlny náboženských emigrací, můžeme sledovat ve zvýšené míře tajné návraty emigrantů v rolích predikantů a kolportérů zakázané literatury, kteří pod různými záminkami (obchodníci plátnem atd.) operovali na území Čech a Moravy, čímž významným způsobem přispívali k udržování náboženského povědomí tajných protestantů.¹⁰⁾ 8. prosince 1760 proto vydala arcibiskupská konzistoř nařízení týkající se i skutečského vikariátu, aby byli uherští emisari rozšiřující nekatolické knihy přísně stíháni.¹¹⁾ Takováto a celá řada dalších nařízení se v průběhu 18. století často opakovala, z čehož je patrné, jak nepřilíši efektivní ve skutečnosti byla a jak nedůsledně byla dodržována. Na druhou stranu zcela zabránit protestantským emisarům (kolportérům) v příchodu na území Čech a Moravy bylo velice složité, až takřka nemožné.

Přesto byla v 50. a 60. letech situace na panství Rychmburk z náboženského hlediska poměrně „klidná“. Stále zde probíhaly misie, stále docházelo k výslechům potenciálních nekatolíků, stále byly vydávány oběžníky a varování krajského úřadu či arcibiskupské konzistoře, ať už ve věci deliktů proti náboženskému pořádku, nebo jako upozornění na zmíněné emisary přicházející z protestantské ciziny.¹²⁾ Fenomén emisarů, neboli knižních kolportérů, byl ještě v tomto období poměrně silný, což dokládá i případ Josefa Čejky, uprchlého poddaného rychmburského panství, jenž se do svého kraje vracel z Uher, aby zde roznášel protestantské tisky. V roce 1752 byl Čejka dopaden v Litomyšli a následně vyšetřován.¹³⁾ K vystupňování napětí v táboře tajných nekatolíků na rychmburském panství

9) Více viz NEKVAPIL: *Causa haeretica*, s. 88–90.

10) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 19.

11) ADÁMEK, K.: *Chrudimsko*, s. 72.

12) ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku. Díl 1, z let 1750–1782*, Praha 1911, s. 13–27 (č. 1–27).

13) ADÁMEK, Karel Václav: *Josef Čejka, český emigrant a uherský emisar evangelický: příspěvek k dějinám náboženského hnutí lidu východočeského v 18. věku*, Praha 1910; ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*, s. 20–22 (č. 8–22).

došlo v průběhu 70. a na počátku 80. let 18. století. Byl to však jev zřetelný i v jiných částech nejen Chrudimského kraje, ale i na celém území Čech a Moravy, což dokládá například písemná žádost tří set nekatolíků pruskému králi o přímluvu k zajištění náboženské svobody,¹⁴⁾ či reakce na vyhlášení falešného *tolerančního patentu* na Valašsku v roce 1777. I v této době na Rychmbursku nadále pokračovaly aféry s přicházejícími emisary, jako byli Tomáš Vodička, čeledín ze Skutče, a Jan Svoboda, syn kováře z Pusté Kamenice, kteří s sebou do Slezska odvedli dvě ženy, taktéž z Pusté Kamenice.¹⁵⁾

Největší akce tajných nekatolíků zde proběhla v lednu 1780. Tehdy se vydala skupina zhruba dvaceti mužů, především ze vsí Pokřikova a Vojtěchova, houfně na skutečské děkanství a krounskou faru, aby se zde veřejně vyznali k evangelické víře a zároveň požádali o navrácení zabavených knih.¹⁶⁾ Tento akt měl ve skutečnosti zřejmě mnohem větší rozměr, což je patrné z korespondence rychmburského direktora Jiřího Tadeáše Krále krajskému úřadu v Chrudimi. V tomto dopise direktor informoval o tajných schůzkách nekatolíků a o bouření lidu, přičemž žádal o vyslání vojenské pomoci.¹⁷⁾ V únoru 1780 pak bylo vyslechnuto na 47 osob z různých vesnic panství, které „*odpadly od katolické víry*“; 29 lidí bylo nakonec dopraveno do vazby v Chrudimi, kde byli potrestáni vězením a patnácti ranami karabáčem.¹⁸⁾

Z druhé poloviny 18. století je především díky Adámkově edici dokumentů k dějinám náboženských poměrů na Chrudimsku k dispozici řada výslechových protokolů, nařízení krajského či guberniálního úřadu a korespondence mezi těmito úřady a vrchnostenskými kanceláři na jednotlivých panstvích.¹⁹⁾ Tyto písemnosti se týkají především rychmburského, popřípadě chroustovického dominia. Z výslechových protokolů je možné pouze v omezené míře vysledovat duchovní podstatu a náboženské přesvědčení tajných nekatolíků, respektive pozdějších tolerančních sektářů,²⁰⁾ jelikož

14) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 32.

15) ADÁMEK: *Listiny. Díl I*, s. 29 (č. 32).

16) Tamtéž, s. 37 (č. 47). ANDRLE, K. – CHALUPNÝ, J. – ŠÁDEK, F.: *Z roboty ducha k svobodě. Tři obrazy z dějin prvního českého tolerančního sboru evangelického Krouna a evangelického živlu na bývalém panství rychmburském*, Krouna 1931, s. 21–23.

17) ADÁMEK: *Listiny. Díl I*, s. 38–40 (č. 48–49).

18) Tamtéž, s. 123–124 (č. 100), 144–146 (č. 112–113), 167–169 (č. 153–155).

19) ADÁMEK: *Listiny. Díl I*.

20) ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského*

zachycují především ty otázky, které zajímaly vyslychající stranu, a které byly důležité k usvědčení „provinilce“ spíše, než ke zjištění pravé podstaty smýšlení a postojů „kacířů“. I přesto se občas vyskytne protokol, na jehož základě lze do jisté míry osvětlit alespoň základní rysy víry nekatolíků.

2. Situace na panství Rychmburk po vydání tolerančního patentu

Ačkoliv byl *toleranční patent* přijat mezi nekatolíky s velkým nadšením, nezpůsobilo všude jeho vyhlášení v prvních měsících a letech uklidnění náboženské situace, v mnoha oblastech tomu bylo spíše naopak. Prvotní zaváhání se však objevilo na straně úřadů. *Toleranční patent* byl císařem Josefem II. vyhlášen 13. října 1781, trvalo však ještě poměrně dlouho, než se dostal mezi širší vrstvy obyvatelstva. Jeden z problémů představovala jazyková mutace dokumentu, která byla při vyhlášení pouze německá, a bylo tedy na pražském guberniu, aby se postaralo o český překlad. Ten měl být předán k vyhlášení jednotlivým krajským úřadům. Od nich se pak česká verze patentu měla šířit na vrchnostenské úřady, které byly povinny patent zveřejnit na svých panstvích.²¹⁾ Oficiální českou verzi patentu však gubernium opatřilo až v únoru 1782, a tak se o překlad musely postarat samy vrchnostenské úřady. Jisté však je, že k vyhlášení tolerance došlo na většině panství ještě do konce roku 1781.²²⁾ Další problém v řadě oblastí představovala zcela záměrná neochota úřadů patent vůbec vyhlášovat, což byla jedna z užívaných strategií, která zabránil hromadným přihláškám k evangelickým církvím. Nicméně dle E. Melmukové docházelo na česko-moravském pomezí k poměrně rychlému šíření zpráv mezi tajnými protestanty díky dobře fungujícím informačním kanálům směrem z Moravy do Polabí.²³⁾

Vraťme se však na Rychmbursko, kde *toleranční patent* způsobil u nekatolíků obrovské nadšení, ale přinesl s sebou i značné problémy. Na panství došlo k vyhlášení patentu nejspíše 24. listopadu 1781,²⁴⁾ česká verze měla být lidem přečtena další sobotu, tedy 1. prosince 1781, do té doby bylo úkolem vrchnostenské kanceláře český výtisk obstarat.²⁵⁾ K tomu skutečně došlo, což dokládá písemná instrukce rychmburkého direktora

na českém východě v XVIII. a XIX. věku. Díl 2, z let 1782–1870, Praha 1922.

21) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 34–35.

22) Tamtéž, s. 35–36.

23) MELMUKOVÁ: *Patent zvaný toleranční*, s. 99–103.

24) Popř. v této době se na Rychmbursko dostala informace o náboženské toleranci.

25) ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*, s. 182 (č. 179).

z 1. prosince, ve které doslova stojí: „1. Decembris 1781. Patent přečíst strany tolerance.“²⁶⁾ Tuto skutečnost potvrzuje i dopis direktora Jiřího Tadeáše Krále z 3. prosince, ve kterém dotyčný informoval krajský úřad v Chrudimi o událostech na panství v prvních dnech po vyhlášení patentu.²⁷⁾ Tomuto dopisu se budeme podrobněji věnovat dále, jelikož vskutku barvitě popisuje první okamžiky po vyhlášení tolerance venkovskému obyvatelstvu. Dle jiného zdroje byl patent na panství vyhlášen již 30. října,²⁸⁾ což možná vyplynulo z tištěného oběžníku zemského gubernia, který byl opatřen tímto datem a který byl odeslán i na Rychmburk,²⁹⁾ každopádně skutečné vyhlášení v češtině proběhlo (alespoň na venkově) až na přelomu listopadu a prosince.³⁰⁾

Položme si však otázku, jak konkrétně se změnilы poměry a vztahy mezi různými nábožensky odlišně orientovanými skupinami obyvatel po vyhlášení *tolerančního patentu*? Pokusme se poukázat na konkrétní případy konfesijních střetů ve společnosti, které byly vyvolány nebyvalou náboženskou změnou.

2.1. Katolická vrchnost versus nekatoličtí poddaní a první evangelické sbory

Zdá se, že většina vrchností na panstvích ve východních Čechách zaujala k patentu neutrální postoj. Řada z nich dokonce vítala toleranci jako prostředek k potlačení sbíhání nekatolických poddaných do ciziny, zároveň vrchnostenské správě odpadly povinnosti dané různými nařízeními ve věcech pronásledování tajných nekatolíků, alespoň do doby vystoupení tolerančních sektářů. Některé vrchnosti navíc podpořily své nekatolíky materiálně (při budování evangelických modliteben apod.), jako tomu bylo v případě knížete Paara ve Chvaleticích (statek Zdechovice), či hraběte Filipa Kinského právě na Rychmburku.³¹⁾

Lze jen těžko soudit, jaký byl vnitřní postoj Filipa Kinského k rychmburským nekatolíkům, zda sledoval podobně jako císař Josef II. ekonomicko-politické cíle, nebo zda si více uvědomoval složitou konfesijní situaci na svých domíniích a snažil se tak předcházet potyčkám a konfliktům,

26) Tamtéž, s. 183 (č. 182).

27) Tamtéž, s. 183–186 (č. 183).

28) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 53.

29) ADÁMEK: *Listiny. Díl I*, s. 179–181 (č. 173).

30) Dle Zdeňka R. Nešpora však jde o omyl – viz NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 35 (pozn. 88).

31) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 39–40.

kteří by se v případě tvrdé politiky daly do budoucna očekávat. Hrabě Kinský v každém případě výraznou měrou dopomohl rychmburským evangelíkům k založení tří sborů helvétského vyznání,³²⁾ ať už materiální podporou, okamžitou žádostí o příchod prvních evangelických pastorů či finančními příspěvky.³³⁾

Již kolem poloviny září 1782 přišel na Rychmbursko z uherského Sárospataku (Blatného Potoku) vůbec první reformovaný duchovní v Čechách Ferenc Kovács,³⁴⁾ rodák z Bánovců nad Ondavou na dnešním Slovensku. Stal se prvním pastorem nově ustaveného helvétského sboru v Krouně. Zprvu působil v provizorních prostorách původní stáje na č. p. 76, od července 1784 už však kázal v nově vystavěné a vysvěcené krounské modlitebně.³⁵⁾ Hrabě Filip Kinský umožnil Kovácsovi uspořádat první evangelickou bohoslužbu dokonce přímo na rychmburském hradě, což byla jistě událost na tehdejší poměry zcela výjimečná.³⁶⁾ Právě modlitba pronesená jeho ústy při této příležitosti je součástí našeho příspěvku v podobě edice s krátkým komentářem (viz ediční část).³⁷⁾ Údajně se jedná o vůbec první oficiální

32) Viz protokol z jednání na vrchnostenské kanceláři panství Rychmburk v červnu 1782, které se týkalo zřízení nekatolických modliteben a škol a o ustavení nekatolických duchovních a učitelů; ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*, s. 251–259 (č. 293).

33) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 56; NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 40; ADÁMEK, Karel Václav: *Sborník okresu hlineckého. Díl 1*, Hlinsko 1897, s. 171–172; ADÁMEK: *Listiny. Díl 2*, s. 36 (č. 342), 56–57 (č. 368).

34) Ferenc Kovács, česky rovněž František Kováč (1740–1800), vystudoval v Sárospataku, zkoušen a ordinován ke kazatelství 3. 10. 1769. Na žádost hraběte Filipa Kinského byl Kovács společně s Mihály Vincenzem (sbor h. v. ve Svratouchu) povolán na rychmburské panství, kam dorazil zřejmě během druhé poloviny září 1782 (vyslán ze Sárospataku 12. 9. 1782), již 18. 10. 1782 se stal kazatelem nově zřízeného reformovaného sboru v obci Krouna. Od 1. 4. 1784 vykonával funkci superintendanta české reformované církve. 20. 12. 1785 odešel z Krouny do Velimi u Kolína, kde působil do roku 1788 (1789?). V téže době se vzdal kazatelství i úřadu superintendanta a vrátil se do Uher, kde nadále působil jako duchovní do roku 1793. Tehdy přijal post kazatele reformované církve ve Velké Lhotě na Moravě, kde setrval do roku 1798, poté se opět vrátil do Uher; ADÁMEK: *Listiny. Díl 2*, s. 17 (pozn. 634); RYCHETSKÝ, Čestmír: *Kazatelé a sbory A. V. a H. V. v Čechách a na Moravě 1781–1918*, 2. doplněné vydání, Telč 2008, s. 11.

35) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 54; RYCHETSKÝ: *Kazatelé a sbory*, s. 11; ADÁMEK, K.: *Chrudimsko*, s. 87.

36) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 56.

37) Tato modlitba již byla v minulosti publikována, viz ADÁMEK: *Listiny. Díl 2*, s. 15–17 (č. 334). Dle K. V. Adámka byla modlitba vydaná tiskem

reformovanou modlitbu v Čechách po vydání *tolerančního patentu*. Ferenc Kovács působil v krounském sboru do konce roku 1785, kdy odešel na své nové působiště do Velimi.³⁸⁾

Další sbor, který na panství Rychmburk vznikl, byl sbor reformované církve ve Svatouchu, založený v roce 1782. Prvním kazatelem, opět z Uher, zde byl Mihály Vincencz,³⁹⁾ jenž přišel na Rychmbursko zřejmě ve druhé polovině září 1782.⁴⁰⁾ Působil zde do roku 1784, kdy odešel jako pastor do Černilova.⁴¹⁾

Třetím sborem reformované církve byl sbor v obci Raná, ustavený v roce 1783. Jeho prvním pastorem se stal István Rimány,⁴²⁾ jenž byl do Rané povolán 15. prosince 1783 opět ze Sárospataku.⁴³⁾ Rimány však ve své funkci vydržel pouze do roku následujícího, kdy přesídlil do Lysé nad Labem. O Istvánu Rimánym, podobně jako o většině prvních evangelických duchovních, mnoho informací nemáme, k dispozici je nám ovšem jeho inaugurační kázání sepsané (resp. do češtiny přeložené) dne 18. února 1784.⁴⁴⁾ Tato dosud nepublikovaná řeč (její závěrečná část) je společně s modlitbou

na dvojlistu (17×10 cm) bez uvedení místa, data i jména tiskaře. Lze však předpokládat, že se jednalo o velice omezený náklad, tištěný v průběhu první poloviny 80. let 18. století.

38) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 58.

39) Také jako Michal Vincenc.

40) Dle starší literatury Vincencz přišel do Svatouchu až 17. listopadu 1783, K. V. Adámek však dle záznamu v první evangelické matrice usuzuje na příchod již v roce 1781 (viz ADÁMEK: *Sborník okresu hlineckého. Díl 1*, s. 171), dle jiných informací odcházel Vincencz ze Sárospataku 12. září 1782 zřejmě společně s Ferencem Kováčsem, což se jeví jako nejpravděpodobnější varianta (viz RYCHETSKÝ: *Kazatelé a sbory*, s. 15). Příchod v roce 1782 potvrzuje i práce BEDNÁŘ – HREJSA: *Toleranční patent*.

41) RYCHETSKÝ: *Kazatelé a sbory*, s. 15.

42) István Rimány, rovněž jako Štěpán Rimány (1757–1843), se narodil v obci Vilmány v dnešním Maďarsku. Na panství Rychmburk byl povolán ze Sárospataku dne 15. 12. 1783. Po svém příchodu se stal kazatelem reformovaného sboru v obci Raná, kde působil pouze do roku 1784, zřejmě kvůli silné komunitě tamních sektářů, jejichž přičiněním došlo v roce 1785 k zániku ranského sboru. Dalšími působišti Istvána Rimányho byly sbory v Lysé nad Labem (1784–1793, 1800–1807), Černilov (1793–1800), Vysoká (1807–1839). V roce 1805 přeložil Komenského *Labyrint světa* do maďarštiny (viz *Világ labirintusa és szív paraditsoma*, Ford. Rimány István, Pozsony 1805). Rimány zemřel ve Velimi 5. 6. 1843.

43) RYCHETSKÝ: *Kazatelé a sbory*, s. 12; ADÁMEK: *Sborník okresu hlineckého. Díl 1*, s. 171–172.

44) Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze, Sbirka rukopisů, rkp. č. 233, Kázání Istvána Rimányho, 18. února 1784, nefol., 15 stran.

Ference Kováče připojena v ediční části, přičemž vedle obsahové stránky je zajímavá především z hlediska jazykového, jelikož dokládá, jak rychle a kvalitně byli schopni si uherští duchovní osvojit cizí jazyk. Rimány, pro něhož byla čeština něčím zcela novým, zvládnul přeložit zmíněné kázání z latiny a ústně jej v češtině přednést za pouhé dva měsíce od svého povolání z Uher do Čech. Obdobnou situaci můžeme sledovat například u uherského kazatele Jana Szalaye, jenž se stal v roce 1783 duchovním reformovaného sboru ve Dvakačovicích na Chrudimsku, a o němž se uvádí, že byl schopen česky kázat dokonce měsíc po svém příchodu do Čech.⁴⁵⁾ Otázkou zůstává, do jaké míry byla čeština pro tyto uherské reformované duchovní skutečně novým jazykem, zda při svém povolání do českých zemí měli alespoň její základní znalost (což se týká zejména duchovních, kteří nepřišli v první vlně, nýbrž o jeden či dva roky později), k čemuž nás dovádí fakt, že Uhry jakožto součást habsburské monarchie byly předurčeným místem, odkud mohli noví pastoři do Čech a na Moravu přicházet.

Samotný ranský sbor, kde Rimány zprvu působil, neměl dlouhého trvání, již v roce 1785 byl připojen ke sboru v Krouně. Snad k tomu došlo kvůli silnému působení početné skupiny tolerančních sektářů, kteří svou nechutí k jakékoliv církevní institucionalizaci ranský sbor rozložili de facto zevnitř. Odhad počtu „náboženských blouznivců“ z této doby v okolí obce Raná byl zhruba 300 osob.⁴⁶⁾ K obnovení zaniklého sboru došlo až v roce 1870.⁴⁷⁾ Tato situace však v rámci tehdejšího Chrudimska nebyla zcela ojedinělá. Podle analogického scénáře skončil například reformovaný sbor v Lozicích, od roku 1784 připojený coby filiálka ke dvakačovické církvi.⁴⁸⁾

Jak konkrétně vypadaly poměry na rychmburském panství po vyhlášení tolerance v souvislosti s formováním prvních evangelických sborů? Ze zápisu z jednání zástupců obcí s úředníky vrchnostenské kanceláře, které proběhlo 14. června 1782 na Rychmburku, se dozvídáme, že původním záměrem bylo založení čtyř sborů, ke třem výše jmenovaným měl přibýt ještě reformovaný sbor v obci Perálec, který měl být společný celkem šestnácti obcím. Ačkoliv se z těchto vesnic hlásilo k evangelíkům 174 rodin ze 100 potřebných, bylo nakonec od jeho založení upuštěno.⁴⁹⁾

Pro zajímavost uveďme jednu ze zásadních otázek, která zazněla ze strany úředníků na zmíněném setkání na Rychmburku: „*Kde a jakým nákladem*

45) STOKLASOVÁ: *Evangelický sbor ve Dvakačovicích*, s. 100.

46) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 163.

47) ADÁMEK: *Sborník okresu hlineckého. Díl 1*, s. 173.

48) STOKLASOVÁ: *Evangelický sbor ve Dvakačovicích*, s. 101.

49) ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*, s. 251–259 (č. 293).

svou modlitebni a školu míti žádaj, a jak ji zachovávatí budou?“ Na tuto otázku museli odpovědět zástupci všech čtyř obcí, ve kterých bylo požadováno vystavění modlitebny a zřízení evangelické školy. Shodně zástupci zúčastněných obcí odpověděli, že v jejich vesnici „*katolický kostel existiruje a jak ve vesnici [Raně, Krouně, Perálcí; pozn. aut.], tak taky k ní blízko ležících vesnicích více nekatolíkúv nežli katolíkúv se vynachází a za starodávna ten chrám Páně od jejich starých Bratrů vyzdvižen a vystaven byl, že tehdy Jejich Císařskou Majestátnost v nehlubší pokoře prosej, pokudž by se to státi mohlo, aby ten chrám Páně k jejich náboženství postoupený byl.*“⁵⁰⁾ To byla myšlenka pochopitelně zcela nereálná a ze strany zástupců evangeliků poněkud naivní, odporující samotnému znění *tolerančního patentu*.⁵¹⁾ Pouze představitelé obce Svratouchu byli připraveni začít se stavbou evangelické modlitebny, snad i proto, že ve vsi žádný „nepotřebný“ katolický kostel neměli.⁵²⁾

Evangelické sbory byly tedy pro rychmburské evangelíky velmi významnými středisky jejich náboženského života a hrabě Kinský se osvícenským přístupem k jejich podpoře na svých panstvích jistě těšil nemalé oblibě. Rozhodně se však Filip Kinský běžně nestýkal s nekatolíky a osobně s nimi neřešil jejich požadavky. Od toho měl k dispozici vrchnostenskou kancelář, která ovšem nemusela vždy ochotně vycházet vstříc do té doby perzekuovaným evangelíkům. V případě sledovaného panství se však situace jeví spíše opačně, úředníci zde zřejmě podobně jako hrabě Kinský vkládali do *tolerančního patentu* určité naděje na vyřešení složité náboženské situace, která na Rychmbursku po mnoho desetiletí negativně působila na chod celého dominia. Přesto i u nich jistě rozporuplné pocity z nekatolíkúv v prvních dnech a týdnech tolerance patrné jsou, což lze vyčíst především z postoje tehdejšího ředitele panství J. T. Krále. Obecně však prameny, na jejichž základě bychom mohli dokumentovat styky vrchnostenských úředníků s poddanými ve věcech náboženských po kvalitativní stránce, bohužel takřka chybí.

50) Tamtéž.

51) Podle *tolerančního patentu* nesměly nově budované evangelické modlitebny vykazovat zjevné znaky sakrálních staveb, zakázány byly tudíž věže i zvony.

52) Celkem se po vydání *tolerančního patentu* v roce 1781 na panství Rychmburk přihlásilo k reformovanému vyznání 530 rodin, z toho 320 ke sboru v Krouně, 111 v Raně a 99 rodin ve Svratouchu; viz ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 29–30. Podle K. V. Adámka se v roce 1783 přihlásilo k reformovanému sboru ve Svratouchu 102 rodin (533 osob) a v Raně 454 rodin (3 072 osob); viz ADÁMEK: *Sborník okresu hlineckého. Díl I*, s. 172–173.

Snad alespoň na jednom příkladu se dá částečně ukázat přístup direktora Krále k evangelickým poddaným jen pár dní po skutečném vyhlášení *tolerančního patentu* tamním obyvatelům. V pondělí 3. prosince 1781 za ním přišli dva sedláci, jeden z Rané a druhý z Holetína, žádající od direktora vydání tištěného *tolerančního patentu*. Ten jim bez váhání vyhověl a výtisk patentu jim předal, zároveň ve své pozdější zprávě poznamenal, že se mu podařilo získat z Moravy jeden exemplář patentu v češtině (zřejmě ten samý, který byl přečten obyvatelstvu 1. prosince),⁵³⁾ který nechal ihned opsat v osmi kopiích a uložit pro případ potřeby.⁵⁴⁾ Jak se zdá, byl přístup rychmburských úředníků k nekatolíkům poměrně vstřícný, přestože, jak ukážeme dále, jisté nemalé obavy z případných nepokojů u nich panovaly. Zároveň zde ovšem vidíme, že v prvních týdnech ba i měsících po vydání *tolerančního patentu* byly stále exempláře tohoto dokumentu v českém jazyce nedostatkovým zbožím.

2.2. Katolická církev versus nekatoličtí poddaní

Pojmem nekatolík můžeme označit jakéhokoliv člověka, který je jiného vyznání než římskokatolického. Nekatolíci se v tolerančním prostředí mohli vymezit dvěma způsoby. Jedním z nich bylo přihlášení se k některé z nově povolených církví a tím přijmout jistou institucionální podobu svého náboženského života (pokud přímo nekonvertovali zpět ke katolictví), nebo zůstat mimo jakoukoliv církevní instituci a nadále vyznávat do jisté míry těžko identifikovatelnou „víru svých otců“. Takoví lidé se ve starší literatuře označovali jako *náboženští blouznivci*, dnes se spíš přikloňme k označení Zdeňka R. Nešpora, *toleranční sektáři*.⁵⁵⁾ Situace sektářů zůstávala v době toleranční stejně tíživá, jako před vydáním *tolerančního patentu*. Navíc nyní nebyli perzekuováni „pouze“ ze strany státu a katolické církve, ale nově ustavené evangelické sbory je zahrnovaly stejným způsobem, jelikož si byly plně vědomy jejich škodlivosti ve svých řadách. Možná z nich okolí mělo do určité míry strach, vždyť nejednou došlo z jejich strany až k rozkladu

53) To by potvrdzovalo teorii E. Melmukové o šíření *tolerančního patentu* z Moravy přes Českomoravskou vrchovinu do Čech, nikoliv však samotnými evangelíky a jejich „skrytou církví“, ale v tomto případě skrze vrchnostenskou kancelář (tedy zřejmě oficiální cestou); viz MELMUKOVÁ: *Patent zvaný toleranční*, s. 103.

54) ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*, s. 183–186 (č. 183).

55) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 55–56; NEŠPOR, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.

nově ustaveného evangelického sboru, tak jako v případě Rané.⁵⁶⁾ Řada sektářů po vydání patentu formálně zůstala v katolické církvi, „*soudíce při svých odmítavých názorech o lidských zákonech, že je jedno, kam je tento zákon na papíře přiděli.*“ Sami se považovali za „třetí stranu“, postavenou mimo všechny církve svým duchovním společenstvím.⁵⁷⁾

Přes jisté nebezpečí, které „blouznivci“ představovali pro katolickou církev (bezesporu však i pro církve evangelické), se k nim alespoň z počátku přístup do značné míry změnil jmenováním královéhradeckého biskupa Jana Leopolda Haye⁵⁸⁾ v roce 1782 královským duchovním komisařem pro rozšíření patentu ve východních Čechách, jehož působnost zasahovala především do Čáslavského a Chrudimského kraje. Tyto oblasti ovšem byly ke královéhradecké diecézi připojeny až v roce 1784.⁵⁹⁾ Jak poznamenal už Karel Adámek ve své práci k dějinám Chrudimska, „*Jan Leopold Haye, kterýž památnými pastýřskými listy [nejvýznamnější Cirkulář o uvedení křesťanské tolerance vydaný 20. listopadu 1781; pozn. aut.]⁶⁰⁾ veškerému kněžstvu důsledně šetření rovnoprávnosti náboženské v duchu bratrské lásky a svornosti, zejména v krajinách nekatolíky obývaných přísně poroučel.*“⁶¹⁾ Hayův postoj k tajným nekatolíkům v rané toleranční době byl velice racionální. Ve svých zprávách a dobrozdáních radil dvoru prosazování „*mírné rekatolizační politiky, spočívající v odstranění vůdců hnutí a v pilnějším působení katolické jednoty na jeho zbytek. Navrhoval racionálnější rozložení farní sítě, zakládání nových far a škol, náhradu neschopných farářů a v neposlední řadě také rozdávání a prodávání vhodných (tedy katolických) náboženských knih.*“⁶²⁾ Velice přátelský a mírumilovný

56) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 163. K problematice lokálního tolerančního sektářství také viz NEŠPOR, Zdeněk R.: *Sektářské hnízdo Stradouň: lokální sonda do dějin náboženského sektářství na Vysokomýtsku v 18.–20. století*, Východočeský sborník historický 13, 2006, s. 63–110.

57) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě*, s. 162.

58) Více o osobě biskupa Jana Leopolda Haye viz např. ŘEZNÍČEK, Václav: *Jan Leopold Hay. Výpásání jeho života a působení*, Praha 1915; PLESKOT, Jaroslav: *Osvícený biskup Jan Leopold Hay – církevní a náboženský reformátor?*, Historie: Sborník prací FF Ostravské univerzity 3, 1995, s. 135–141; SKALICKÝ, Karel: *Jan Leopold Hay. Důraz na toleranci a znamení odporu*, Listy: dvouměsíčník pro kulturu a dialog, 2004, č. 6, s. 17–21.

59) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 44.

60) Tamtéž, s. 42.

61) ADÁMEK, K.: *Chrudimsko*, s. 88.

62) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 41.

přístup prosazoval Hay i k institucionalizovaným evangelíkům po vydání *tolerančního patentu*.⁶³⁾

Antonín Blažek dokonce uvádí ve své sbírce pověstí jeden příběh o biskupu Hayovi a dvou starcích, kteří se hlásili „*ku staré víře husitské*“, žádající o audienci u biskupa, kterého prosili o navrácení již dříve zabavených biblí. Hay jim nabídl bible ze své vlastní knihovny, navíc starcům udělil požehnání. Ti mu na oplátku požehnali také a sám biskup prý tvrdil, „*že mu při požehnání obou starců bylo jaksi v srdci slavněji, než při jeho posvěcení na kněze*.“⁶⁴⁾

Postoj Jana Leopolda Haye k tolerančním sektářům se však zřejmě změnil poměrně záhy. Již v květnu roku 1782 absolvoval biskup v rámci vizitace Chrudimského kraje cestu po panství Rychmburk. 17. května vykonal generální vizitaci ve Skutči, kde se osobně setkal s „blouznivci“ a po těchto zkušenostech již na podzim téhož roku vyjádřil názor, že sektářů se nelze zbavit po dobrém, a že je nutné tvrdě proti nim zakročit. V první řadě Hay navrhl odstranění sektářských vůdců, zákaz schůzek a výchovu dětí sektářů v rozumném náboženství (tedy katolickém). Hayův program byl přijat a již v dubnu 1783 bylo do Uher a Sedmíhradska vystěhováno 120 „deistů“, především z Pardubicka.⁶⁵⁾ Právě „deisté“ neboli „bohověrci“, jak byla dříve označována jedna ze skupin tolerančních sektářů (vedle nich existovali abrahamité, izraelité, adamité ad.), tvořili nejpočetnější komunitu „náboženských blouznivců“ na Rychmbursku a zřejmě i v celém Chrudimském kraji. Na základě dochovaných písemných pramenů (zejména výslechových protokolů po roce 1783; do této doby nemáme prameny dokumentující existenci „deistů“) lze charakterizovat základní rysy jejich víry: 1) víra v jediného Boha (odvolávání na Starý zákon); 2) neexistence svaté Trojice; uznání existence Ducha svatého, nikoliv však jako božské osoby, nýbrž jakéhosi božského „vnuknutí“ vstupujícího do každého člověka; 3) popírání Krista jako Syna Božího; 4) popírání platnosti křtu; 5) neexistence očištění a pekla; 6) odmítnutí kultu svatých.⁶⁶⁾

63) Tamtéž, s. 42.

64) BLAŽEK, Antonín: *Pověsti a obrázky z chrudimského kraje. Díl 9, Chrudim 1932, s. 231–232.*

65) ANDRLE – CHALUPNÝ – ŠÁDEK: *Z roboty ducha k svobodě, s. 91.*

66) Více o tolerančním sektářství na Chrudimsku včetně pokusu o charakteristiku jeho věroučného vymezení viz ADÁMEK, Karel Václav: *Náboženští blouznivci východočeskí I*, in: *Vlastivědný sborník východočeský. Díl I, Chrudim 1922, s. 5–23*; TÝŽ: *Náboženští blouznivci východočeskí II*, in: *Vlastivědný sborník východočeský. Díl II, Chrudim 1924, s. 27–42*; TÝŽ: *Náboženští*

I přes osvícenský přístup královéhradeckého biskupa Haye si nelze vztah katolické církve k nově tolerovaným konfesím představovat nijak idylicky. Stále se jednalo o vztah nadřazenosti, ve kterém římskokatolická církev nadále do značné míry určovala život evangeliků, ať už se jednalo o záležitosti spojené s vedením matrik, smíšenými sňatky, přihláškami k evangelickým církvím, pravidelnými platy katolickému faráři a nespočtem dalších věcí. Až za dlouhých osmdesát let po vyhlášení tolerance se evangelíci dočkali formálního zrovnoprávnění s katolickou církví vydáním *protestantského patentu*.

2.3. Katoličtí poddaní versus nekatoličtí poddaní

Vyhlášení tolerance s sebou přineslo zvýšené napětí mezi obyvateli jedné vesnice či vesnic sousedních, kteří doposud vedle sebe poměrně pokojně žili. Přestože prameny, ze kterých dnes primárně vycházíme, pocházejí z činnosti „katolické strany“ a míra jejich objektivit tedy nemusí být příliš vysoká, přece jen se z nich něco o vztahu katolíků s nekatolíky dozvídáme.

Jak se tedy projevovaly problémy spojené s oficiálním vícevěřím v běžném životě obyčejných lidí? Nejčastějším konfliktem, který se objevil takřka ihned po vyhlášení tolerance, bylo nucení katolíků ze strany evangelických sousedů k přestupu na jejich nově povolenou víru. S tím byly v některých případech spojeny i rozpady rodin z náboženských důvodů, kdy zejména muž nekatolík nutil katolickou ženu k přestupu na svou víru i pod hrozbou manželčina vyhnání. Dalším typem deliktu, který se objevoval poměrně často, bylo napadání symbolů katolické víry, reprezentovaných zejména objekty spojenými s kultem svatých, přednostně pak s kultem svatého Jana Nepomuckého. Nejčastěji se jednalo o poškozování, ničení či zesměšňování soch tohoto světce. Zvláště častými druhy náboženských nepokojů v rané době toleranční byly potyčky na nekatolických pohřbech (někdy i křtech), nezřídka přerůstající ve vesnické bitky. Někteří katolíci se totiž nedokázali smířit s pohřbem evangelíka na katolickém hřbitově.⁶⁷⁾

Pochopitelně bychom našli další případy, kdy se katolické a nekatolické obyvatelstvo dostávalo do vzájemných pŕetek, jako například narušování obecních schůzí zpěvem evangelických písní apod. Jakoby se zdálo, že většinu nepokojů vyvolávali nekatolíci. Zcela jistě tomu tak bylo, alespoň

blouznivci východočeští III, in: Vlastivědný sborník východočeský. Díl IV, Chrudim 1929, s. 27–34.

67) NEŠPOR: *Víra bez církve?*, s. 45–48.

v počátcích tolerance, ale rozhodně docházelo k provokativním činům i ze strany katolíků.

Pokud nahlédneme do pramenů a literatury, zjistíme, že všechny výše zmíněné druhy náboženských nepokojů se v minulosti odehrály i na námi sledovaném panství Rychmburk. Pokusme se tedy částečně nahlédnout do prvních dnů a měsíců v životě vesnického člověka po vydání *tolerančního patentu* na rychmburském panství, s přihlédnutím ke zmíněným mezikonfesijním problémům. Vycházet zde budeme především z již několikrát citované edice písemností K. V. Adámka.⁶⁸⁾ Zejména pak dopis rychmburského direktora Jiřího Tadeáše Krále chrudimskému krajskému úřadu z 3. prosince 1781 je cenným dokladem, osvětlujícím události na panství v prvních dnech tolerance.⁶⁹⁾ Král začínal ve svém dopise zprávou, že „29. listopadu, po vyhlášení *Tolerančního patentu* zdejšími poddanými, drželi krounští nekatolíci ve velkém počtu shromáždění u tamního sedláka Václava Bureše, kde zpívali své písně a přitom se radili.“ Král dále pokračoval popisem situace v následujících dnech: „*V sobotu, hned jak nadešlo poledne, u něj [Václava Bureše] se všichni sešli a svou modlitbu, pak zpěv konat chtěli, což s obřadností prováděli, že všichni tak jako v neděli na sebe bílou košili vzali a nejlepší šaty oblékli. Pak nadcházející neděli se jako předtím u Václava Bureše všichni v jeho světnici sešli, když se v katolickém kostele konalo kázání a svatá mše, tak brzy ale šli katolíci po své bohoslužbě domů, že oni [evangelíci] zrovna ze své světnice se vzájemným srdečným smíchem vycházeli. Dál ale odpoledne tu všeobecnou schůzi a česky tzv. Hromadu uspořádali, kvůli vládním nařízením a vrchnostenským instrukcím [zřejmě skrze přečtení české verze *tolerančního patentu*; pozn. aut.], při této schůzce navzdory málo početným katolíkům svou luteránskou píseň beze všeho ostychu zpívali. A právě toho odpoledne přijel do Oldřiše [vesnice na rychmburském panství; pozn. aut.] krounský pan farář k výkonu vyučování dětí, a při svém příjezdu tento duchovní otec přítomné osazenstvo včetně mládeže v rychtářské světnici pozdravil s katolickou zvyklostí: „pochválen buď Ježíš Kristus“, tento pozdrav třikrát oněmělým lidem zopakoval, a po třetím zopakování mu nikdo jiný než rychtář, obvyklými slovy „Na věky amen“, neodvětil. Dále nynější [...] nekatolíci se již tak dalece opovažují, že opravdové katolické křesťany nutí pod pohrůžkou, aby se nechali zapsat do jejich řad, a k tomu ještě uvádějí, že tak jak se katolická víra mečem vymáhá, tak také v meči najde svůj konec. Někteří manželé také vyhrožují*

68) ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*; TÝŽ: *Listiny. Díl 2*.

69) ADÁMEK: *Listiny. Díl 1*, s. 183–186 (č. 183).

vlastním ženám, že pokud se k nekatolické víře nebudou chtít přimknout, on [manžel] je nechá vyhnat. Současně se počítá na panství Rychmburk k nekatolickým poddaným okolo 1 500 lidí, kteří posílají dva své souvěrce do Vídně, a jim k jejich cestovním nákladům dělají sbírku 3 krejčary od každé rodiny.“

Dopis rychmburského direktora obsahuje i další informace týkající se období „velmi čerstvé“ náboženské tolerance, ale ty už v takové míře nevypovídají o bezprostředním soužití příslušníků rozdílných konfesí. V poslední části dopisu ještě Král zdůrazňuje, že „*zdejší nespoutaní poddaní a v tomto případě odpadlí katolíci nejen v úmyslu všeobecného klidu a zemského pořádku, ale právě proti nejvyšším vydaným generáliím často vzdorují, nýbrž také vysoce důstojné duchovenstvo a hospodářský úřad sami natolik pobuřují, že se člověk lehce přikloní k možnému násilí.*“ Direktor Král se tedy obával výraznějších problémů ze strany nekatolíků, proto dále v dopise žádal krajský úřad o zaslání třiceti vojáků na panství, zejména k ochraně katolických far, jelikož se prý proslýchalo, že nekatolíci hodlali pro sebe uzurpovat kostely v Krouně, Otradově, Rané a Perálci, katolíkům pak měl zůstat pouze kostel v Pusté Kamenici. Direktor tak hodlal rozmístit šest mužů včetně důstojníka na vikariátní úřad ve Skutči, deset mužů ke krounské faře, sedm k hlinecké faře, čtyři na Rychmburk a tři muže do Svratky. Těžko můžeme dnes soudit, do jaké míry byl tento strach z nepokojů oprávněný a do jaké míry přehnaný. Jisté však je, že situace několik dní po vydání patentu nebyla na Rychmbursku rozhodně jednoduchá.

V souvislosti s uváděnými „typy“ mezikonfesijních nepokojů stojí za zmínku ještě jedna akce nekatolíků, která znamenala významný zásah do vzájemných vztahů s katolickými sousedy. Jednalo se o pohřeb nekatolického dítěte, které holetínští evangelíci pohřbili na katolický hřbitov v Hlinsku.⁷⁰⁾ Celý pohřeb se však nakonec zvrhnul v prudkou bitku, o čemž se zachovalo svědectví v podobě zprávy v zápisní knize města Hlinska.⁷¹⁾ 28. prosince 1781 (na Mlád'átka) se „*helvétí*“ ze vsi Holetína vydali k pohřbu nekatolického dítěte na hřbitov do Hlinska. Celý průvod byl poměrně hlučný a mnoho hlineckých usedlíků se snažilo přijít na to, co se v jejich obci vlastně děje. Doslechl se to tehdejší hlinecký farář Johan

70) ADÁMEK: *Sborník okresu hlineckého. Díl I*, s. 170–171. ADÁMEK, K.: *Chrudimsko*, s. 88–89; ADÁMEK, Karel Václav: *Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII. věku*, Praha 1897, s. 38.

71) ADÁMEK: *Listiny. Díl I*, s. 189–191 (č. 191 a 192).

Donhammer, který hned pospíchal mrtvé tělo pohřbít. Než však doběhl na hřbitov, nekatolíci mezitím mrtvé dítě sami pohřbili. Farář je za to značně pokáral a pohrozil jim, že tuto věc nenechá jen tak, pak se odebral na svou faru. Následovalo ho však asi šest až sedm účastníků pohřbu, kteří mu chtěli sami od sebe zaplatit čtyři zlaté, což farář odmítl, s platbou je odkázal na kancelář a odešel. Mezitím však započala hádka nekatolíků s kaplany o věcech víry, doprovázená nemalým křikem. Katolíci stojící venku před farou se zalekli, že nekatolíci pátery vraždí, vtrhli do fary a navzájem se začali bít. Katolíků však byla značná převaha a tak počali evangelíky „vybíjet“ z městečka ven. Někteří se schovali u hlineckého souseda Tomáše Pantůčka, odpadlíka od katolictví, byli však vypátráni a společně s Pantůčkem uvězněni. Obě strany si poté stěžovaly na vrchnostenské kanceláři, ale tehdejší direktor Král předal případ chrudimskému magistrátu. Celý proces trval velice dlouho, nakonec byl uzavřen odsouzením čtyř lidí k osmidennímu vězení na Rychmurku. Na několik dní a nocí po zmíněném incidentu se Hlinsko opevnilo zesílenou stráží ze strachu před pomstou nekatolíků.

Podobných přečinů proti náboženskému pořádku bychom na panství Rychmburk v době rané tolerance našli jistě mnohem více. Ačkoliv zprvu nevypadalo soužití katolíků s evangelíky právě idylicky, postupem času se dařilo složitou situaci uklidňovat, a tak i problém tolerančních sektářů, který vznikl jako „vedlejší produkt“ *tolerančního patentu*, pomalu přestával být aktuální a ztrácel na nutnosti svého řešení. Přestože na Rychmbursku vydrželi „blouznivci“ až do 70. let 19. století,⁷²⁾ jednalo se o fenomén, který se vytratil ze společnosti takřka sám. Navíc zřejmě ani u vrchnostenských úředníků nebyla dostatečná vůle k vykonávání nařízení krajského úřadu v Chrudimi ve věci vyhledávání a trestání sektářů (nařízení byla vydávána zejména v 90. letech 18. století) a pokud nedocházelo k výtržnostem a trestním deliktům ze strany sektářských skupin, nebyly důvody k jejich pronásledování. V roce 1861 byl vydán tzv. *protestantský patent*, který měl zrovnoprávnit všechny doposud povolené konfese. Víra v Boha se dostala do jiné roviny, než se nacházela v době vydání *tolerančního patentu*. Stala se více individuální a niterní záležitostí každého člověka než věcí striktně institucionalizovanou a závislou na konkrétní církvi.

72) Na rychmburském panství se toleranční sektářství nejvíce projevovalo na Hlinecku, jmenovitě v obcích Holetín, Vítanov, Raná, Hlinsko, Vojtěchov, Rychnov, Žďárec, Oldřiš, Pokříkovic, Oflenda, Prosetín a Mokřýšov; viz ADÁMEK: *Listiny. Díl 2*, s. 36–55.

Na závěr je v následující tabulce uveden početní stav tolerovaného nekatolického obyvatelstva na Rychmbursku k roku 1784 (podle *Soupisu tolerovaných nekatolíků na panství rychmburském* z 3. září 1784). Bohužel zde nenajdeme srovnání s celkovým počtem obyvatel či s počtem katolíků. Na základě zповědnic výkazů pražské arcidiecéze z roku 1781 však můžeme počet obyvatel na panství Rychmburk odhadovat na 17 až 18 tisíc.

Tolerovaní nekatolíci na panství Rychmburk v roce 1784.

Farnost	Rodin	Rodiče		Děti				Příbuzní		Čeď	
				Zletilí		Nezletilí					
		Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Hlinsko (13 obcí)	179	166	169	69	59	151	162	25	46	3	7
Polička (2 obce)	96	86	91	59	45	88	101	9	22	4	8
Rychmburk (10 obcí)	67	64	66	33	37	65	52	3	11	2	3
Svratka (7 obcí)	91	87	90	33	31	98	68	10	25	3	6
Celkem ve farnostech	433	403	416	194	172	402	383	47	104	12	24
Celkem nekatolíků	2 157										

Zdroj: ADÁMEK: *Listiny. Díl 2*, s. 72. Tabulka vychází ze *Soupisu tolerovaných nekatolíků na panství rychmburském* pořizovaného k 3. 6. 1784.

Ediční část

Jak již bylo zmíněno, nabízí ediční část dva dokumenty, které se přímo vztahují k období rané tolerance na panství Rychmburk. Prvním z nich je v minulosti K. V. Adámkem publikovaná modlitba uherského reformovaného kazatele Ference Kováce, která je považována za vůbec první oficiální kalvinistickou modlitbu pronesenou v Čechách po vydání *tolerančního patentu*. Kovács ji sepsal u příležitosti svého prvního kázání, které se na žádost hraběte Filipa Kinského konalo přímo na rychmburském hradě v druhé polovině září roku 1782. Modlitba byla publikována tiskem zřejmě už v době svého vzniku, ovšem ve velmi nízkém nákladu a bez konkrétní datace. Její obsahová struktura je dobře promyšlená, tematicky se dělí na čtyři hlavní části. Úvodní pasáž se věnuje oslavě Boha a Evangelia, které představuje prostředek ke spasení každého věřícího, přičemž zde Kovács vyjmenovává vše, co skrze Evangelium Bůh člověku dává. Druhou část tvoří modlitba za císaře Josefa II., který je zde oslavován za to, že povolil evangelické konfese, přestože zde autor naznačuje, že to byla hlavně zásluha Boha, jenž naklonil císařovo srdce k tomuto činu. Třetí část je modlitbou a přímlovou za hraběte Filipa Kinského, který dle Kováce představuje pro rychmburské evangelíky „*neposlední prostředek k jejich štěstí*“ vzhledem k jeho vstřícnému postoji k nim v době rané tolerance. Poslední část „*oratio*“ se pak obrací ke všem stavům, úředníkům a poddaným v království, zároveň zdůrazňuje lásku a víru coby prostředky k dosažení Boha, jenž je tak přístupný všem bez rozdílu, tedy jak těm panujícím, tak i poddaným.

Ačkoliv byli uherští duchovní schopni ve velmi krátkém čase (řádově několika měsíců) kázat česky, přičemž mnohdy pro ně byla čeština naprosto neznámým a novým jazykem (vzhledem ke znalosti maďarštiny a latiny), není možné s ohledem na absenci rukopisu zhodnotit jazykovou stránku Kováčsovy modlitby,⁷³⁾ přestože právě tyto druhy pramenů lingvistickou úroveň jindy dobře dokumentují.

Tuto možnost nám však nabízí nepublikované inaugurační kázání Istvána Rimányho z února 1784, které je zčásti druhým z editovaných dokumentů. Zejména pak Rimányho vlastní rukou učiněná latinská poznámka v samotném závěru textu nám blíže osvětluje jazykovou dimenzi, jelikož v ní autor uvádí, že kázání je neupraveným překladem z původně latinského originálu do češtiny, který ponechal bez úprav na památku tak, aby bylo vidět, jak za dobu dvou měsíců v češtině pokročil. Přiznává přitom, že když byl povolán do Čech, což se stalo 15. prosince 1783, tak česky

73) Lze předpokládat jazykovou úpravu textu před samotným tiskem.

neuměl a byl nucen se novému jazyku nejprve naučit. Pravdou je, že text je místy méně srozumitelný s řadou syntaktických i gramatických chyb, nicméně vzhledem k nárokům, které jsou spojeny s osvojením českého jazyka, a celkové době, která byla uherským kazatelem věnována jeho studiu, se jedná o úctyhodný výsledek.

Po obsahové stránce je Rimányho patnáctistránkový rukopis koncipován jako inaugurační řeč nebo kázání, které autor přednesl při svém uvedení do úřadu pastora nově zřízeného reformovaného sboru v Rané. V titulu dokumentu stojí „*Oratio Sacra Inauguratis*“, tedy „řeč/modlitba svatá inaugurovaného.“ Samotné modlitbě je zde věnován až závěr textu (přibližně jedna až dvě strany rukopisu), přičemž je v ní jasně zřetelná inspirace Kováčsovou modlitbou, ze které dokonce Rimány některé kratší pasáže doslovně převzal. Jedná se zejména o části týkající se oslav činů císaře Josefa II. („...milostivý Bůh ... Druhého Josefa Císaře a Krále srdce k vám uchýlit...“) a hraběte Filipa Kinského („...tohoto štěstí našeho ne poslední prostředek byl také i milostivý pán hrabě náš...“) v náboženských záležitostech. Při sestavování textu využil autor celou řadu úryvků jak ze Starého tak především z Nového zákona (hlavně *Pavlovy epištoly*), které v kázání hojně citoval. Je přitom zcela evidentní, že vycházel z posledního vydání *Bible kralické* z roku 1613, která však byla během 18. století několikrát vydána v reedici. Nejzajímavější částí, která se stala předmětem edice, je pro nás necelých sedm stran rukopisu ze závěru kázání, které představují konkretizovaný text vycházející ze současné raně toleranční atmosféry a aktuálně se týkající rychmburských evangelíků, kteří tvořili Rimányho auditorium. Zmíněná část kázání je pak členěna do následujících tematických pasáží: 1) krátké zamyšlení nad náboženským vývojem v Čechách od Jana Husa a Jeronýma Pražského, přes rozšíření helvetské konfese až k náboženské nesvobodě; 2) oslava činů císaře Josefa II. a hraběte Kinského a modlitba za tyto osoby; 3) vymezení povinností Istvána Rimányho jako duchovního správce vůči svým farníkům; 4) vymezení povinností farníků; 5) závěrečná modlitba cílená jednotlivě do všech vrstev venkovské společnosti.

Zmíněné dokumenty jsou editovány metodou transkripce ve snaze o zachování maximální autentičnosti textu, která vypovídá především o původní jazykové stránce. Při přepisu byly užity standardní postupy běžné při práci s raně novověkými texty (viz dílčí ediční poznámka).⁷⁴⁾

74) Ediční poznámka: pro potřeby této studie text přepsán částečně dle pravopisných pravidel současné češtiny, tzn. nahrazeny w=v, j=i, g=j, au=ou, ss=š, y=i, v (na počátku slova)=u; z důvodu zachování autentičnosti zcela

Modlitba pronesená při prvním kázání uherského kazatele Ference Kováce k lidem helvetského vyznání z rychmburského panství na hradě Rychmburku v září 1782.⁷⁵⁾

ORATIO

habita in Richenburg, cum primo sermonem sacrum dixisset ad populum Helveticae Confessionis addictum V. D. Minister Helveticae Confessionis Franciscus Kovarz[!] Hungarus.

O věrný, milostivý a milosrdný Pane Bože, děkujeme tobě za tvou velikou lásku, milost a věrnost, kterous nám bídňým lidem prokázal, skrze zjevení tvého svatého Božského slova, a nařízení tvých velebných Svátostí. Duch Hospodinů[v] mluvil skrze Proroky, a řeči skrze ústa jejich staly se, skrze též samého sebe, nám v známost uvedl, v kteréžto známosti tvé, život věčný záleží, skrze to povolal si nás k společnosti Církve tvé svaté, a tvé Evangelium jest také moc k spasení každému věřícímu: skrze to vzbuzuješ v nás víru, Ducha svého svatého nám dáváš, odpuštění hříchů zvětšuješ, skrze to opravdové živé potěšení ve všelikém soužení, i v smrti dosahujeme, skrze to naše nepokojné svědomí spokojuješ, zarmoucené srdce naše obveseluješ, duši nasycuješ, jakož opravdovým chlebem nebeským, skrze to činiš nás novým stvořením, k nám přicházíš a činiš sobě přibýtek v nás, ulevuješ bolesti smrti naší, duše naše osvěcuješ, v povolání našem nás vodiš, a spravuješ. Ach Hospodine kdyby slovo tvé nebylo naše potěšení, již bychom byli dávno zahynuli v našem trápení. Ach jak velikou milost si prokázal protož k nám, když si srdce nejjasnějšího Císaře a Krále našeho milostivého naklonil, aby také i nám milostivě dopustil podle svědomí našeho tobě sloužiti, slovo tvé svobodně čísti a slyšeti. O nejvyšší Bože veliká jest chloubka krále a lidu tvého, v spasení tvém, neb důstojností a krásou přiodil si ho, a obdařil si ho hojným požehnáním až na věky, a rozveselil si ho radostí obličje svého. Protož král doufá spolu s lidem svým v Hospodina, a v milosrdenství Nejvyššího, a nepohneť se, ó Pastýři Izraelský, a vůdce Josefa; přijmiž Josefa druhého císaře a krále pod ochranu tvou, a přikrej jej stínem křídel tvých: položiž jej jako pečet' na

ponecháno dle originálu členění textu i stavba věty včetně dělítek, rovněž nekrácena slova o přebytečná písmena, zachován také způsob psaní velkých a malých písmen; v případě chybného textu [!]; u pasáží, které v edici chybí [...]; v případě nejistého čtení [?].

75) Text převzat z přepisu originálního tisku, viz ADÁMEK: *Listiny. Díl 2*, s. 15–16 (č. 334).

srdce své, a jako pečetní prsten na ruku svou, ostříhejž ho jako zřítelnicí oka tvého, a svatí anjelé tvoji ať se kladou vojensky okolo něho, posilniž trůn jeho sp[r]avedlností a milostí, aby i napotom, tak spravoval poddané své, jako stvoření podle obrazu tvého stvořené, ba jako syny tvé, jež si Kristovou krví vykoupil, ať je za času jeho pokoj, kdyby pak povstali proti němu nepřátelé jeho, ty sám přioděj ho zbrojí, a dej mu slavné vítězství, aby poznali všickni, že zachová Hospodin pomazaného svého, a vyslyší z svatých nebes svých; buď blahoslavené a slavné panování jeho, a léta jeho ať sou od národu do pronárodu, a ať se za času panování jeho pokoj a spravedlnost spolu potkají, láska a dobrotivost dají sobě políbení, a ať slouží tobě tak na zemi, aby mohl obdržeti naposledy z rukou tvých, pro Ježíše Krista Spasitele svého korunu života věčného v nebi. A poněvadž tohoto štěstí našeho, ne poslední prostředek byl také milostivý pan Hrabě náš, protož prosíme tě ó Bože náš, dej i tomuto pánu našemu požehnání tělesné i duchovní, dej mu šťastný prospěch, cožkoli v jménu tvém počne, ať to ku konci přivede; dej mu dlouhý život, a po tomto životě dej mu věčné dědictví v nebi. Učiň milostivý Otče náš, abychom tohoto pána našeho všickni milovali a ctili, od něho obranu měli, a tak pod ním pohodlný a pokojný život vésti mohli, se vši pobožností, a šlechtností; dej požehnání tvé všechněm obyvatelům tohoto království; požehnej všechněm stavům v tomto království, ouředním pánům vyšším a nižším. Dej nám všechněm ducha tichosti, pokornosti a poslušnosti, abychom podle přikázání tvého věrní a poslušní byli, dávající každému, což sme povinni, komu daň tomu daň, komu clo tomu clo, komu bázeň tomu bázeň, komu čest tomu čest; to pak abychom činili, netoliko pro pokutu ale i pro svědomí, dej, abychom žádné útržky, žádné roztržitosti příčinu nedali: nad to, abychom se oblékli v lásku, kteráž jest svazek dokonalosti, a abychom pokoje následovali, se vši svatostí, bez níž žádný neuzří Pána, a tak abychom se hotovili k onomu blahoslavenství, když sám panovati budeš nad námi, když vyprázdníš všeliké knížectvo, i všelikou vrchnost i moc; tak budiž s námi všechněmi, ó Hospodine, jak s panujícími a správci, tak i s poddanými; ó Hospodine zachovej lid svůj, a požehnej dědictví svému, pas je, i vyvyš je až na věky, Amen, amen.

Inaugurační kázání Istvána Rimányho, prvního tolerančního evangelického pastora v Rané na Rychmbursku, dokončené 14. února 1784 a zasláné seniorskému úřadu v Chrudimi (?) Janem Rudolfem Veselem, evangelickým farářem v Bučině, dne 25. března 1899.⁷⁶⁾ Edice závěrečné části.

[...]

N. B. Sto let před blahoslaveným Reformacíí /totiž v čtrnactým stým létě/, v této krajině byli dva muži nábožní a bohabojní, Ján Hus a Hieronymus Pražský, kteříž podle poručení Jezu Krista slovo Boží svěstovali[!]. Když pak blahoslavené Reformatio vycházilo /v patnáctým stým létě/, lidi ve všech stranách této krajiny podle náboženství Helvestkého chválili Boha, až by v roku tisícím šesti stým padesátým s[e]dmým, od svobody náboženství svého docela zbaveni byli. Tak dlouho vy ste postili se. Oh blahoslavený Bože! Proč si se rozhněval lidu tomu tak tuze? Proč si zahasil v těch nádobách světlo slova svého? Proč jsi hejbal zlatý svícen Evangelium tvého? Proč si zdržoval ten lid tak dlouho v zajetí duchovním? Zajisté pro hříčhů otců jejich a svých, pro zboření proti Bohu; nebo bez pochyby opustili ste první vaši lásku v tom času, totiž to čím byste byli povinni učiniti pro slávu Boží, pro Náboženství vaše a pravdy; tou láskou a horlivostí, kterou byli byste povinni k Ježíšovi, k učedníkům a kazatelům slova jeho dokázati.

Ale dobrý jest Hospodin, a nehněvá se na věky, pohledí ouzkosti lidu svého, a vysvobodí jej. Pohleděl milostivý Bůh ouzkosti vaší, a milostivé s vámi učinil, mocně vysvobodiv vás, když oné slavně panující Majestátnosti Druhého Jozefa Císaře a Krále srdce k vám uchýlil k slitování skrze něj vytrhl vás z těžkého břímě panování nad svědomí lidském; a proto král nad králi, ráčič ho blahoslavěti, v nebi i na zemi. Upevniti Císař[s]kou a Královskou jeho stolici, ať jest panování jeho trvanlivé a [jest] vyvýšený nad nepřátele svými. Pohleděl řku, ouzkosti vaší, a nespátřující hříčhy vaší, a nehodnost, smiloval se nad vámi, k vám obrátil světlost tváří své. Veselte se tehdy[!] dnešní den, a s radostí oslavujte, dobrořečte, vyvyšujte poženané jméno bydlícího na výsostech, jenž se tak předivně oslavil v tomto všem národům podivení hodným vašem rozpouštění[!].

Dobrořečte Hospodinu, jenž tak milostivě s vámi nakládal, jenž uhašené světlo slova svého zapálil, mezi vámi pohnutý zlatý svícen Evangelium zase v místo své postavil. Chvalte Pána, jenž svého sprostného Služebníka

76) Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze, Sbirka rukopisů, rkp. č. 233, nefoliováno, 15 stran; editovány stránky 9–15.

ku kázání slova svého, k vysluhování Svátostí Novozákonních v Církvi své mezi vás vyslal. A poněvadž tohoto štěstí našeho ne poslední p[ř]ostředek byl také i milostivý pán hrabě náš, protož prosíme tě oh Bože náš, dej i tomuto panu našemu požehnání tělesné i duchovní, dej mu šťastný prospěch, cokoliv v jménu tvém počne, ať ku konci přivede; dej mu dlouhý život, a po tomto životě dej mu věčné dědictví v nebi.

Aj! Jať jsem ten, kteréhož Bůh milostivý mezi vás poslal, aby skrze mne, nehodného a sprostného Služebníka svého slovo své světoval, protož poslyšte, co bude má povinnost. Povinnost pilných Rastýřů[!] duchovních jest ta, aby Církev Boží v němž Duch svatý ustanovil jej biskupy pilně pásli s nástroji spasení. Titož pak nástroji sou. Nejprve. Slova Božího čisté kázání. Za druhé. Modlitba. Za třetí. Svátostí upřímné vysluhování. Za čtvrtý. Kázeň v Církvi Boží. To bude má povinnost, k tomu mne Bůh dopomáhej. Oh blahoslavený Bože! Zajisté ten jest břímě větší, než aby nahraditi mohl a slušně říkati mohu s [?] Jeremiášem. Ach panovniče Hospodine! Aj! Neumím mluvit, neb dítě jsem, ale však doufám v tobě ó Hospodine že mi řek[!]s: Neboj se, neboť jsem s tebou, abych tě vysvobodil, aj vložil sem slova svá v ústa tvá. Zajisté těžká to povinnost, nebo Pastýři duchovní, aneb Učitelové mají přísahati tak: Skrze slávu i pohanění, skrze zlou i dobrou pověst, ve všem se chovajíce, jako Boží služebníci.⁷⁷⁾ Já nic na to nedbám, aniž jest mi tak drahá duše má, jen abych běh svůj zadosti vykonal, a přísluhování, kteréž sem přijal od Pána Ježíše, k osvědčování Evangelium milosti Boží.⁷⁸⁾

Vaše pak povinnost bude tato.

1) Ponejprv. Porozumívejte, že Učitelové ustanovení sou od Boha Církvi své.

2) Za druhé. Ctěte Učitele, nebo praví S. Pavel, první Epištole k Tymoteovi kap. páté, verši s[e]dmdesatým[!].⁷⁹⁾ Předložení, kteříž dobře zpravují[!] dvojí cti hodni jmíni buďte, zvláště ti, kteříž pracují v slovu a v učení.⁸⁰⁾

3) Za třetí. Poslušni buďte jim.⁸¹⁾ Epištole k Židům kap. třináctý, verši s[e]dmnáctým. Povolni buďte zprávcům[!] svým, a poslušni, nebo oni bdějí nad dušemi vašimi, jako ti, kteříž počet mají vydati; aby to s radostí činili, a ne s stýskáním; neboť by vám to nebylo užitečné.⁸²⁾

77) 2 Kor. 6

78) Act. 20:24 [Skutky Apoštolů 20:24]

79) Správně ve verši sedmnáctém.

80) 1 Tim. 5:17

81) Učitelům (pozn. ed.).

82) Žid. 13:17 [Epištola sv. Pavla k Židům 13:17]

4) Za čtvrté. Milujte je, aby Učitelové to praviti mohli. Svědectvíť vám zajisté dávám, že kdyby to možné bylo, oči své vyloupíce byli bysste mi dali. Epištole k Galatským kap. čtvrtý, verši patnáctým.⁸³⁾

5) Za páté: Pokrmte je; neboť hodent' jest dělník pokrmu svého. Zdalíž nevíte, že ti, kteříž o svatých věcech pracují, z svatých věcí jedí? A kteříž [k] oltáři přistojí, s oltářem spolu díl mají? Taky Pán nařídil těm, kteříž Evangelium svěstují[!], aby z Evangelium živi byli. Epištole první k Korintským, kap. deváté, verši třináctým, čtrnáctým.⁸⁴⁾

Na posledy. Všecky ctěte, bratřstvo milujte, Boha se bojte, Krále v poctivosti mějte. Často choďte shromáždění, služebníka Božího poslyšte, kterýž od Boha poslán byl mezi vás, spívejte[!], modlite se. Jak praví S. Pavel Apošt. Epištole k Efézským kap. pátý, verši devatenáctým i dvacátým. Mluvíce sobě ve spolek, v žalmích, a v ch[v]alách, a písničkách duchovních, spívající a plesající v srdcích svých Pánu. Díky činíce vždycky ze všeho ve jménu Pána našeho Jezu Krista, Bohu a Otcí. Bůh pak trpělivosti, a potěšení dejť vám býti, jednomyslnými, vespolek podle Jezu Krista, abysste jednomyslně jedněmi ústy oslavovali Boha a Otce pana našeho Jezu Krista.

Lítostivý Bože! U tebe jest odpuštění hříchů, abyseten[!] byl, k tobě se obracím, a tobě se klaním, v jménu Ježíšovym, ste vcházejíc [?] v soud služebníkem tvým pro přestoupení jeho. I za mne vylil krev svá milý tvůj Syn, pro zásluhu její, buď mně milostiv hříšnému, a ukaž ve mdlobě nehodného tvého služebníka důstojnost moci tvé.

Holetínská Svatá Církev, a jí připojení Bratři! Ať nepřestane nad vámi rositi nebe milosti rosou pravdy, buďte zalévané ustavičně, aby mohl Pán tvůj v tebe sobě libé ovoci naleznouti.

Všechněm kteříž jste v shromáždění v tomto, milým Božím, povoláným svatým, milost vám a pokoj, od Boha Otce vašeho, a Pana Ježíše Krista.

Ti jmenovitě v této vesnici se vynacházející. Představení starší buďte všickni Duchem střídmosti, moudrosti, a Soudu z Nebe obdaření, abyste na vás vložené břímě, a ještě vložiti se mající dobrou mysl snášeti mohli, potřebnosti Církvi zaopatřiti mohli, podle dobrého svědomí, k prospěchu Církvi, požehnání Hospodinovo zůstavejš s vámi, a s potomky vašimi.

Všecky Otcové a Matky obecně, stavil vás Bůh Rodiči, protož dejť vám Ducha moudrosti, a rozumnosti, abyste mohli vychovávatí Syny vaší v Umění a v Bázni Božské. Učiniž s vámi dobrotivý Bůh, že kteří na zemi

83) Gal. 4:15.

84) 2[!] Kor. 9:13, 14 [správně 1 Kor. 9:13, 14].

Církví jeho sloupové a rozmnožitelé byliste, se všemi Syny vašimi buďte oudové triumfující Církví.

Bez podpory pozůstalé vdovy, a sirotky, budiž Bůh Ochráncem a poručníkem vaším, k smutným a bídným stavu vás Bůh povolal, rmouťte se tedy, ale ne zoufejte, uvěřte srdci potěší vás Bůh. Dobrý Bůh, ani jedné pravé Vdovy a Sirotka neopustil konečně, aniž nikoli neopustí, aniž ne ráciž vás opustiti. Lepší jest Otec Nebeský, nežli všechny zemský Otcové, přidržte se tomu Nebeskému Otcí, velebnost jeho opatruje vás, i já vinšuji, aby o vás milostivou péči měl.

Chudí, dejž vám Bůh v ohni prubované zlato, abyste byli bohatí, vlož ve vás náchyllost Mojžíšovou, abyste pohánění Kristovo pokládali sobě větší zboží nad Egyptské poklady, tak bude, že kteří na zemi pro Krista pohánění býváte, skrze něho v nebi vyvýšeni budete.

Mládenci, dejž vám Bůh Jozefovou stydlivost; Panny, dejž vám Bůh opravdivé čisté srdce, že když onen Nebeský Ženich Kristus přijde k vám, jako čisté Panny přenesl vás v obcování své do Nebe.

Dítky, poslouchejte rodičů ve všem; nebo to jest dobře libé Pánu. Cti otce svého i matku svou, aby dobře bylo tobě, a aby byl dlouhověký na zemi.

Služebníci a Děvky, poddáni buďte ve vši kázni pánům, netoliko dobrým, a mírným ale i zlým, ne na oko sloužíce: tak bude že abyste dobře vykonali povinnosti své na zemi, Pan Nebeský, bude vám říci: To dobře služebníče dobrý a věrný, nad málem byl si věrný, nad mnohem tebe ustanovím, vejdiž v radost pána svého.⁸⁵⁾

Všeliký tohoto Shromáždění oudové; Mládenci a Panny, Starý a Děti, má radost a potěšení. Buďte všickni od Pána požehnáni. Přebývejž mezi vámi slova a pokoj Hospodina, láska Bratrská, a milosrdenství, pravda, a pokoj, a všecké křesťanské C[t]nosti, ať potkají se vespolek, a políbějí se v ulicích vašich a v Domech vašich.

Ty pak Páne Ježíši, ochrániš to maličké tvé stádo, kteréhož ochránce ty si sám. Bdíž oh Nebeský bdící na tomto místě a obnovenu býti začatou Církev, ráciž již někdy jí dáti duchovního, a tělesného pokoje, ráciž všechny nepřátele její skrotiti, přebývejž v p[r]ostředku její, upevniž v této stolici slávy tvé, aby ani brány pekelné jí přemoct ne mohly. Amen. Amen.

Auxilio Omnipotentis Dei,
composuit, et finivit die 18a
February 1784. Ste. Rimány.
Cui sit Gloria laus in
aeternum.

85) Matouš, kap. 25 (pozn. ed.)

Nota. Hicce Sermo Sacer in Bohemicum Idioma versus ab eo, qui in Hungaria prorsus experts fuerat Slavonicae Linguae, adeoq[ue] introductus in Regnum Bohemiae me verbulum quidem intellexit Bohemicae, quod factum est die 15. Decembris 1783. Hic ergo Sermo Sacer non corrigitur, sed ultra incorrectus relinquitur pro memoria, quantum in Lingua Bohemica, Spatio duorum Mensium, profecerit.

Nejstarší evangelický kostel na Rychmbursku byl zbudován již v roce 1783 v obci Svratouch; původní modlitebnu tvořila „hlavní loď“ dnešního kostela (foto autor).

Stavba zděného evangelického kostela v Krouně byla zahájena v červenci roku 1874 podle plánu architekta Františka Schmoranze (foto autor).

Evangelický kostel v obci Raná zbudovaný v letech 1871–1873 při znovuoobnovení ranského helvetského sboru (foto autor).

REGION OF “RELIGIOUS VISIONARIES” IN THE PERIOD OF EARLY TOLERANCE: RYCHMBURK REGION AROUND 1781

The paper deals with events and relationships between representatives of Catholics and Protestants on the religiously non-conformist East-Bohemian domain shortly before and after the tolerance patent was issued by Emperor Josef II in 1781. Above all on the basis of documents of the lordly administration edited by K. V. Adámek, but also other sources, the aspects of mutual relationships between Catholic lords, Catholic church and Catholic neighbours and Protestant inhabitants in the period of religious changes are shown. It was in particular the first weeks and months after the tolerance has been announced that could be characterised by a number of skirmishes occurring between the Catholics and Protestants, nevertheless they gradually became eliminated with a certain success in the course of time. It can be seen that the generally mentioned kinds of interdenominational conflicts from different parts of Bohemia and Moravia in the period of early tolerance may also be noticed in the Rychmburk domain as well (defamation of the cult of saints, pressures to convert, skirmishes at funeral ceremonies, etc). The paper also reflects the issue of building the three Protestant congregations of the Helvetic denomination in the Rychmburk region, while the role of the first reformed priests is not neglected either. The documents attached in the editorial part are related to their activities, or rather to the activities of two of them. They include probably the first Calvinist prayer given by Ferenc Kovács (September 1782) and the sermon of István Rimány, a Hungarian priest (February 1784, which has not been published yet) after the tolerance patent had been announced in the Czech Lands. Although both documents were compiled with the time difference exceeding one year, a number of parallels and inspiring issues may be found in them. Furthermore it is Rimány's sermon in particular that quite perfectly documents the ability of Hungarian preachers (of the Magyar nationality) to achieve a fairly good command of the Czech language within a short period of time.